

L'ORIGINALITAT COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT¹

JOAN VILÀ I VALENTÍ

Joan Vilà i Valentí (Sallent, 1925). Catedràtic emèrit de Geografia regional de la UB i membre emèrit de l'Institut d'Estudis Catalans. Fou catedràtic de Geografia a la Universitat de Múrcia i, des de 1965, catedràtic de la Universitat de Barcelona. Hi fundà el Departament de Geografia (1966), inicià i fou director de la *Revista de Geografia* (1967) i el 1969 organitzà la llicenciatura de Geografia a la Universitat de Barcelona. S'ha interessat especialment per la geografia regional i el pensament geogràfic. És acadèmic de la Reial Acadèmia de Bones Lletres i de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts. Fou vicepresident de la Unió Geogràfica Internacional (1980-1988). Ha estat membre de la Comissió de Delimitació Territorial (Departament de Governació) i actualment és membre de la Comissió d'Urbanisme de Catalunya (Departament de Política Territorial i Obres Públiques) i forma part del Patronat de l'Institut Ramon Muntaner i del Consell Rector de la Biblioteca de Catalunya. És president de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquestes pàgines constitueixen un resum de la conferència prèvia a l'assemblea del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, que fou celebrada a Martorell el 4 de juliol de 1981.

El meu agraïment, en primer lloc, per la vostra invitació i així mateix per les paraules de presentació, tan amables, del doctor Jaume Codina, president del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. Ha estat sempre per a mi una gran satisfacció poder parlar a Martorell de temes locals i comarcals, pel viu interès que aquest conjunt de problemes aquí desperten. Per altra banda, no deixo de recordar les reunions d'estudiosos comarcals, la primera de les quals, ja fa més de trenta anys, va ésser celebrada precisament a Martorell.

Voldria exposar unes característiques de la vostra comarca, sense insistir massa ni en xifres ni en detalls de valor local, assajant de subratllar, en canvi, certes característiques de conjunt que em semblen singulars.

Una comarca corredor

Si observem les comarques de forma allargassada (Ribagorça, Vallespir, Maresme, Baix Cinca, Ribera d'Ebre, aquesta mateixa del Baix Llobregat) advertirem que hi sol aparèixer un eix natural, gairebé sempre, concretament un corrent fluvial important. Sols el Maresme, com a excepció, es presenta com una plana allargassada, com una androna, sense un eix longitudinal, entre els vessants de la Serralada litoral i el mar.

Però en tots els altres casos, a part del darrerament esmentat, podem parlar d'unes comarques axials, concretament fluvioaxials. Són el riu i la vall paral·lela els que defineixen la forma comarcal; però evidentment no sols aquesta característica formal té relació amb l'existència de l'eix fluvial. Cal tenir-ho en compte, des del primer moment, per a poder després establir altres relacions.

El contingut comarcal

Una d'aquestes possibles relacions és que la comarca

(¹) Aquest article va ser publicat a *I Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat. Martorell: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat*, 1982. P. 7-12,

fluvioaxial es converteixi en un eix de comunicacions, a través de l'establiment d'unes vies d'edat i característiques ben diverses. Tindrem ocasió d'insistir-hi.

Però ara, prescindint de la forma externa de la comarca, voldria fixar-me precisament en el seu interior, en el seu contingut, concretament el contingut humà. Un contingut ben divers, en el nostre cas, i que assoleix xifres absolutes elevades en diferents aspectes, malgrat que la comarca no presenta pas una extensa superfície (uns 475 km²), cosa que donarà com a resultat uns nivells d'ocupació poblacional i econòmica notablement elevats.

La població, poc elevada fins a principi de segle (1857: 38.900 habitants; 1900: 46.200 h.) augmentà notablement en el tercer i quart decennis (1936: 90.500 h.). Però quan el creixement esdevingué realment extraordinari fou en la segona meitat del sisè decenni i al llarg del tot el setè (a partir de 96.600 h. a mitjan segle, 1960: 155.300 h.; 1970: 351.300 h.). D'aquesta manera vàrem arribar, fa deu anys, a una densitat propera als 750 habitants per km², xifra teòrica i mitjana, tinguem-ho en compte, que mostra clarament que en nombrosos punts i sectors espacials la congestió poblacional serà ben manifesta, amb tota la seva problemàtica consegüent. I això tenint sols en compte uns problemes purament quantitatius que poden venir agreujats, com realment hi vénen, per unes característiques qualitatives de la població (condicions d'assentament, condicions laborals).

Aquest creixement poblacional és degut fonamentalment, com és sabut, a la forta immigració. Aquest fet fa més complexa encara la problemàtica comarcal. Malgrat que des de mitjan vuitè decenni hi ha hagut una minva notable en el corrent migratori, fet que quedarà sens dubte reflectit en el darrer cens efectuat (març d'aquest any), el problema del correcte assentament i distribució de la població subsisteix, encara més si considerem que aquesta important massa humana està afectada per una forta crisi econòmica.

El punt que acabem d'assenyalar ens condueix a parlar del contingut econòmic. Tindrem ocasió de referir-nos, més endavant, a determinats aspectes concrets. Indiquem tan sols ara la seva diversitat, amb problemes ben diferents i interessos que poden ésser

contrastats, i la seva irregular distribució, determinant a vegades una aguda congestió espacial.

La diversitat comarcal

Un fet que cal tenir molt en compte, en el nostre cas, és la gran diversitat interna de la comarca. En realitat hi ha un conjunt de peces emmetxades, però no del tot unides. Aquesta diversitat té diversos sentits:

a. Diversitat física. L'eix fluvial ressegueix, en realitat, sectors molt diferents: el Llobregat surt del congost del Cairat i travessa terres de la Depressió Prelitoral que posen en contacte el Vallès i el Penedès; penetra pel congost de Martorell; esdevé després el que pròpiament és el curs inferior del riu; afaïgona finalment un sector deltaic. Queden encara els vessants i turons laterals, especialment al llarg de la penúltima unitat. Un conjunt, doncs, de planes interiors de sentits diferents, de vessants, de petites serres i una plana costera, amb un congost intern. És força més simple la configuració de les comarques properes, com el Vallès, el Penedès o el Bages.

b. Diversitat poblacional. Ja hi hem al·ludit abans, en l'apartat anterior.

c. Diversitat econòmica. Coexisteixen formes econòmiques molt diverses i en una situació d'evolució i de mercat molt diferents. L'antiga agricultura de secà resta abandonada (antigament vinya olivera, garrofer); el bosc ocupa part d'aquests sectors, que rep l'impacte dels nuclis o cases aïllades per a vivendes secundàries. Ben diferent és el cas de l'agricultura de regadiu, però amb una problemàtica que no és pas igual en els diferents sectors (curs inferior del

**cap de les ciutats i
viles de la comarca
ha arribat a
abastar tota l'àrea
comarcal com
a centre
d'atracció i irradiació**

Llobregat; delta). La indústria és un món molt complex i de vegades amb necessitats contraposades (indústria tèxtil, metal·lúrgica, química; construcció; contrastos marcats en la magnitud de les empreses, en els problemes laborals, en la sortida dels productes).

Altres aspectes, generalment més localitzats, diversifiquen encara el quadre econòmic. Recordem l'existència d'una franja turística a la costa o els serveis que comporta el feix de línies de comunicació.

La coherència interna

És ben clar que el problema d'aconseguir una veritable

la responsabilitat de la "construcció" de la comarca recau sobre la comunitat comarcal que ha de definir objectius i mitjans

coherència interna dependrà, en bona part, del paper que faci l'eix fluvial i els sectors baixos laterals, paral·lels a ell. El riu en si mateix pot convertir-se en un recurs important (energia mecànica de l'aigua, establi-

ment de regadius, etc.); per altra banda, pot aparèixer com un eix de comunicacions.

El congost o "forat" de Martorell, en efecte, ha estat aprofitat com un eix longitudinal de comunicacions, aparentment amb possibilitats integradores (el ferrocarril que ressegueix el Llobregat i entrarà pel Cairat, vers el canyó del Llobregat; diverses carreteres, algunes separades del ferrocarril, com l'antiga a Manresa, per l'esquena de Montserrat, per Maçana). Altres comunicacions apareixeran transversals a la comarca, com el ferrocarril i la carretera que van cap al sud-oest, travessant el Penedès, o la ruta que tradicionalment (via romana) o actualment (autopista) procedeix del nord-est.

Podem preguntar-nos si realment aquestes comunicacions aconsegueixen el paper de relació i unió que podia

esperar-se'n. Són de veritat integradores? Més aviat sembla, com ha estat assenyalat per algun autor, que són vies que "se solen limitar a travessar la comarca i els beneficis que sens dubte li reporten no estan exempts d'incomoditats" (vegeu la *Geografia de Catalunya*, dirigida per Solé Sabarís, Vol. III, 485). Això és especialment veritat respecte a les autopistes (dues, una de longitudinal en bona part i una altra de transversal). En tot cas hauríem d'analitzar, una per una, el paper que cada via de comunicació aconsegueix respecte del problema que ens ocupa.

En realitat, la coherència interna també podria arrencar de determinats nuclis de població. Cal utilitzar realment un plural per al·ludir a aquest aspecte, ja que a la nostra comarca apareixen diverses ciutats i viles amb característiques de centre d'atracció i irradiació, però cap no ha arribat a abastar actualment tota l'àrea comarcal; Cornellà resta dins de la primera franja perifèrica de Barcelona; el Prat de Llobregat lluita simplement per a mantenir-se dins de l'àrea deltaica; Sant Boi sols destaca en el curs més inferior; Sant Feliu queda en un marge i molt a prop de Barcelona, encara; Martorell, en una millor posició central, pot assajar de jugar un paper frontissa o xarnera... De nou, un per un, cal analitzar cada nucli respecte d'aquesta qüestió i, evidentment, queda plantejat, també per aquest costat, un problema de cohesió interna.

Els factors de disgregació externs

Hi ha, per altra banda, uns factors externs que poden actuar negativament respecte al problema de la cohesió del Baix Llobregat. Cal valorar aquests possibles factors de disgregació i tenir una clara consciència de la seva existència i dels seus sentits d'actuació. Podríem reduir-los fonamentalment a dos grups:

a. Aparició d'unes comarques limitadores, perifèriques, dues d'elles ben definides (en part defineixen la nostra comarca com un negatiu, d'una manera residual) i amb un cert poder d'atracció. És el cas del Penedès, el Vallès i el Garraf.

b. L'existència propera de Barcelona i la seva aglomeració esdevé un fet molt important, a voltes

decisiu. Absorbeix treballadors, capitals i tràfec de productes; pot expulsar i redistribuir també, però amb la dependència i amb l'empremta i servituds que imposen les grans ciutats. Vitalitza i desordena al mateix temps. Pot ésser, no hi ha dubte, un factor de congestió i de disgregació comarcal que cal tenir sempre en compte.

L'organització del Baix Llobregat

Una de les conclusions a què volia arribar és que, com gairebé sempre i en el nostre cas encara més, la comarca no ens ve pas feta. Hi ha indubtablement uns suports naturals i un marc físic, especialment l'eix fluvial esmentat i les terrasses i planes desenvolupades al llarg seu. Hi ha també uns nuclis de població i unes vies de comunicació que poden jugar el paper, i en part el juguen ja, de donar una cohesió interna, juntament amb uns hàbits històrics de relacions que no hem pas d'infravalorar.

Però hi ha també uns factors favorables a una disgregació i que, en definitiva, plantegen el problema de la "construcció" de la comarca. La responsabilitat de l'acció recau, especialment, sobre la comunitat comarcal, que ha de definir uns objectius i uns mitjans, amb el suport sempre d'una il·lusió dinamitzadora i positiva. Institucions com el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat poden ésser evidentment molt importants per cercar aquesta base d'interès i entusiasme i per col·laborar en l'esmentada anàlisi i definició d'objectius i en la recerca dels adequats mitjans de resolució.